

פרשת תולדות

בפרשת השבוע אנו קוראים על סיפור התרמית של יעקב בגניבת הברכות מעשיו. לאור הסיפור המורכב הזה, ננסה לברר את נושא האמת, ומקומה בחיים – לאור ולעומת הקשיים ביישום שלה. נפתח בקריאה של סיפור גניבת הברכות של יעקב מעשיו, אשר מתפרס על פני פרק כ"ז בספר בראשית. כדאי לקרוא את הפרק כולו, כאשר הסיפור של הרמאות מתעצם גם לאור התגובה הקשה של עשיו. האברבנאל – כדרכו, מעלה שאלות רבות על הפרשה. השאלה החמישית שלו (השאלה ה') נוגעת לגבי האופן שבו רבקה משתמשת במרמה על מנת להשיג את הברכה. כאשר בשאלות הקודמות הוא גם ערער על ההצדקה להעניק את הברכה ליעקב כנגד רצונו של יצחק. קראו את דברי האברבנאל ומתוכם נסו להבין את עמדתו ביחס למידת האמת של יעקב ורבקה.

אברבנאל בראשית פרק כז

ואין ספק שהיה לו ליצחק להתבונן במעשה עשו ורשעתו ורשעת נשיו ושהבנים אשר תלדנה ידמו להם לרוע. והיה לו להתפלל אל האלהים ודיעהו/לודיעהו/ למי יברך אם לגדול כפי לידתו או לגדול בשלמותו אבל האהב מקלקלת השורה לאהבתו את עשו חשקו נפשו בו ולא ראה חובה במעשיו. ואולי שלזה נאמר ויהי כי זקן יצחק ותכהין עיניו מראות שעניו שכלו וכונתו כהו בענין עשו ולא ראה ולא התבונן במעשיו כראוי. ובמדרש אמרו (בראשית רבה פרשה ס"ה) דרש ר' חנניא בר פפא רבות עשית אתה י"י אלהי נפלאותיך ומחשבותיך אלינו כל הנפלאות והמחשבות שעשית לא עשית אלא לטובתינו ולמה כהו עיניו של יצחק אבינו אלא כדי שיבא יעקב ויטול את הברכה. פי' שכהו עיניו הגשמיים ואני אומר כי גם עיני בחינתו כהו בזה. והנה רבקה שמעה בדבר יצחק את עשו עם היות שיצחק העלים ממנה ולא הגיד לה. ומפני שהיא ידעה בדבר י"י שרב יעבוד צעיר והיא בדעתה מפני זה שיעקב יהיה עיקר הבית וראשו לא עשו חששה שמא עשו יתברך מפני יצחק ומכח ברכתו יתאמן כח כנגד יעקב ותרבה ביניהם הקטטה ולכן לא חששה לרצון יצחק כי אם להסכים עם האמת והיעוד שנאמר לה. גם ראתה שנשי עשו היו רעות וחטאות והוא לא היה מוחה בידיהן ואיך יהיו ביניהם יורשים הדבקות האלדי והארץ הקדושה לכן השתדלה בדבר הזה בתקותה שכאשר תחול רוח י"י על יצחק לברך העומד בין ידיו ישים דבר בפיו ויגידהו את אשר יעשה כפי הגזור לפניו. ואין ספק שלא הגידה רבקה ליצחק לעולם הנבואה אשר נאמרה לה ורב יעבוד צעיר שאם לא כן איך היה עובר יצחק את פי י"י והיא לא תצלה. אולי שמצניעותה שהלכה לדרוש את י"י בלי רשותו העלימה אותו או שאמרה אין צריך להגיד נבואה לנביא כי הוא גדול ממני... והיה בזה דעתה כמו שהוא האמת שאין הנביא פועל נבואתו אבל הוא כלי לבד אליה כמראה הזכוכית שתאיר כפי השעור שבא בה מן השמי' כמאמר הנביא רוח י"י דבר בי מלתו על לשוני ר"ל שגם המל' יונחו על לשונו בנבואה ואין לו בחירה בהם כלל ולכן יצחק בברכותיו לא יהיו הדברים מאתו אלא מהש"י והוא יסדר וישי' את הדברים בפיו לברך את יעקב ויהיה הענין בזה דומה לדברי הטבעי' שאם הזורע היתה כונתו לזרוע חטי' ובטעו' לקח זרע שעורי' אין ספק כי הארץ תוצי' שעורי' ולא חטי'. כך אין הדבר תלוי בכונתו כי אם בזרע הנזרע והאדם הו' כלי בזרע ואין כן הענין בהתר' הנדר' שזכרתי בשאלה לפי שהאדם בו פועל פעולתו לא כלי באותה פעולה ושכן יהיה יצחק בברכות ההן כלי להגע' הרצון האלדי וגזרתו ולכן החכימה הצדקת בתחבולה הזאת אשר עשתה לקיים דבר השם וגזרתו אשר נודע אליה והותרו בזה השאלות ה' והו'. והנה לא רצה הקב"ה שיברך יצחק את יעקב על כרחו ולגרש את עשו אשר אהב מברכתו פן יתעצב הזקן ימים רבים ולא יוכל להנחם ולא תחול בו הנבואה בע' הברכות ויתבלבל יצחק ויען אין נבואה שורה מתוך עצבו ולכן הניחו לחשוב שהיה מברך את עשו

כדי שיברך יעקב בשמחה ובטוב לבב. והשנית שסבב זה המביא עצות מרחוק לתת איבה בין שני האחים האלה כדי שיהיה עשו שבט אפו ומטה זעמו של הקב"ה ליסר בו את ישראל כשיחטאו וכבר זכר זה הר"ן בדרשותיו...

דרך אחרת להסבר אותה שאלה נמצאת בדברי המלבי"ם:

מלבי"ם בראשית פרק כז

(ה) ורבקה שמעת. הנה רבקה הבינה כל כונת יצחק (שעז"א ורבקה שומעת ר"ל מבינה דברי יצחק) איך רוצה לעשות התקשרות בין עשו ובין יעקב כהתקשרות יששכר וזבולון ושבט לוי וישראל שיעקב יעסוק בתורה ועשו יפרנס אותו, אבל היא ידעה היטב רשעת עשו ורוע תכונתו, שלא לבד שלא יהיה קליפה השומרת לפני, כי כעש יאכל וקרקב יבלה את כל, והעושר שיתן לו אביו בברכתו יהי שמור לו וליעקב לרעתו, לכן ראתה כי טוב שיברך יעקב גם בברכת עה"ז בעושר וממשלה, כי יש מקום אשר שניהם יכוננו יחדו ההצלחה הגופיית עם הנפשיית ויוכל אדם לזכות לשני שלחנות, אם ישמש בהעושר וממשלה רק לצורך אושר הנפש, שמטעם זה לע"ל יהיה ללוים חלק בארץ, כי אז תמלא הארץ דעת ה' ורוח הטומאה יעביר מן הארץ ולא תשביתנו העושר מעבודת ה', כי מסלת השלמים שתים המה, יש אשר יהיה ענין החומר עליו ויצרו יסיתו לחטוא, רק הוא יתגבר על יצרו, וזה הנקרא כובש, ויש אשר כבר המית את יצרו ופסקה תאותו, וזה נקרא צדיק. והנה הראשון צריך להכניע את חמרו ושלא י"ל חלק ונחלה בעושר ונחלה בל ישבית אותו מעבודת ה', אבל השני שגם כחותיו החמריים באו בברית בל יתאו לדבר מלבד אשר תצוה הנפש להעזר בהצלחה הנפשית, לא יחשיך אותו והמשרה מעבודת ה', וזה יהיה מדרגת ישראל לעתיד כמ"ש ועמדו זרים ורעו צאנכם ואתם כהני ה' תקראו, וחשבה רבקה שבענין זה יצלחו הבנים יותר, שגם ברכת העה"ז תהיה ליעקב, ועשו יעבוד אותו עבודת עבד, כי ימשול עליו יעקב בעוז ה' ובכח נפשו כמו שהיה בעת שהצליחו ישראל וכבשו אדום תחתם והכניסו אותם בברית מילה וטבילה בימי הורדוס, וספר הכתוב כי רבקה שמעת בדבר יצחק וילך עשו לצוד ציד להביא, כי לולא ראתה שהלך תיכף לא היתה עושה הערמה הזאת רק היתה מדברת על לב יצחק שיסכים לדבריה, אבל ראתה שהזמן קצר כי הלך לצוד ציד ולא באופן שהיה הולך תמיד לצוד כי היה איש ציד כי עתה הלך להביא, ולכן הוכרחת אל הערמה הזאת:

המדרש בבראשית רבה נוגע בסיפור של יעקב ויצחק – ומציב תמונה מעט שונה מאשר התמונה אשר עולה מתוך דברי האברבנאל.

בראשית רבה (תיאודור-אלבק) פרשת תולדות פרשה סז

ויחרד יצחק חרדה גדולה וגו' אמר ר' חמא בר' חנינה עד מאד מחרדה שחרד על גבי המזבח, אמר מי הוא שנעשה סרסור ביני לבין המקום שיטול יעקב את הברכות כלפי רבקה אמו, אמר ר' יוחנן מי שיש לו ב' בנים אחד נכנס ואחד יוצא אתמהא, אלא בשעה שנכנס עשו נכנסה גיהינם עמו, רב נתן בשם ר' אחא התחילו כותלי הבית מרתיחין הה"ד מי אפוא מי הוא שעתיד ליאפות כאן אני או בני, אמר לו הקב"ה לא את לא בנך אלא הוא הצד ציד. הוא צד הצייד, אמר ר' לעזר בר' שמעון ציידא היך צדוך פכיר תרעייה היך תרעך פכיר ומקלק הה"ד לא יחרוך רמייה צידו (משלי יב כח), רבנין אמ' לא יארוך לא יאחר הקב"ה לרמאי ולא לצידו (לד) כשמע עשו [את דברי אביו ויצעק צעקה גדולה ומרה] וגו' אמר ר' חנינה כל מי שאומר הקב"ה וותרן הוא יתוותרון מעויו, אלא מוריך רוחיה וגבי דידיה, זעקה אחת הזעיק יעקב לעשו ואיכן נפרע לו בשושן הבירה שני ויצעק זעקה גדולה ומרה וגו' (אסתר ד א).

- מתוך דברי המדרש- כלפי מי מכוונת הביקורת?
- האם הסיפור מסתיים בפרשה שלנו?

הגמרא במסכת עבודה זרה מתארת את החגים של העבודות הזרות השונות. אחד החגים המתוארים הוא חג אשר עוסק בעשיו ויעקב וברמאות של יעקב את עשיו.

<p>רש"י עוד אחרת – עוד איד (חג של עבודה זרה) אחרת יש להם לרומיים שאינה שנויה במשנה. אדם שלם – כנגד עשו. אדם חגיר – כנגד יעקב צולע על ירכו כלומר עדיין עשו שולט על יעקב. של אדם הראשון – והן בגדי חמודות שהיו לעשו. קרקיפלו של ר' ישמעאל – כהן גדול ומהרוגי מלכות היה ומתוך יפיו נכנס בלב בת קיסר והפשיט עוד פניו וחנטה באפרסמון שתהא מקוימת ולא ישתנה ועדיין מונח בגיניו רומי. דפיזא – פז והוא אבן יקרה עד מאד ואינו מצוי בעולם. סך קירי פלסטר – חשבון הקצין כזב (הוא) נבואת יעקב שקרא לבניו לאחרית (הימים) שסופן ליגאל כזב הוא. סך – חשבון. קירי – קצין. אחוה דמרנא זיפנא – אחיו של אדוניו עשו זיפן הוא יעקב שרימה לעשו וחשב ליטול ברכה להיות גביר לאחיו. דחמי חמי – הרואה בשמחה זו עכשיו רואהו ומי שאינו רואה עכשיו לא יראה עוד דעד ע' שנה אינה נעשית. מאי אהני לרמאה – ליעקב שרימה את עשו ולקח את ברכתו. ווי לדין – לעשו. כד יקום דין – כשיקום יעקב</p>	<p>תלמוד בבלי מסכת עבודה זרה דף יא עמוד ב אמר רב יהודה אמר שמואל: עוד אחרת יש [להם] ברומי, אחת לשבעים שנה מביאין אדם שלם ומרכיבין אותו על אדם חגיר, ומלבישין אותו בגדי אדם הראשון, ומניחין לו בראשו קרקיפלו של רבי ישמעאל, ותלו ליה [בצואריה] מתקל [ר'] זוזא דפיזא, ומחפין את השווקים באינד, ומכריזין לפניו: סך קירי פלסטר, אחוה דמרנא זיפנא, דחמי חמי ודלא חמי לא חמי, מאי אהני לרמאה ברמאותיה ולזיפנא בזיפנותיה, ומסיימין בה הכי: ווי לדין כד יקום דין. אמר רב אשי: הכשילן פיהם לרשעים, אי אמרו זיפנא אחוה דמרנא – כדקאמרי, השתא דאמרי דמרנא זיפנא, מרנא גופיה זיפנא הוא.</p>
--	--

- כיצד ניתן להבין את דברי הגמרא: האם יש בגמרא הזדהות מסויימת עם העמדה אשר מתייחסת ליעקב כזיפן ורמאי?

בחסידות, תנועה שראשיתה במאה ה-17 באירופה, נושא האמת והתמימות הוא נושא שנידון בהרחבה. נטעם מעט מדברי ר' צדוק וה"שפת אמת", שניים מגדולי החסידות – בדבריהם על נושא האמת. מהי הנקודה המשמעותית בדבריהם?

ר' צדוק – דברי סופרים כח

וכן בירור התמימות דיעקב אבינו ע"ה הוא על ידי הרמאות שנהג עם לבן, כי תם נקרא מי שאינו יודע לרמות כדפירש רש"י, אבל תמימות יעקב לא היה מפני שאינו יודע בתולדתו רק לפי שרצון השם יתברך כך ובמקום שרצון השם יתברך שיתנהג

ברמאות היה מרמה, וגם זה בתמימות דעהו עיקר התמימות להיות נמשך רק אחר רצון השם יתברך כצאן אחר הרועה: ומדת האמת ליעקב שהוא שורש מדת האמת שהושלך ארצה בעולם הזה דכולו שקרים (בראשית רבה ח' ה') נתברר בשעה שאמר ליצחק אנכי עשו וגו', דזה נראה כדובר שקרים חס ושלום דלא יכון נגד עיניו והוא דייקא אז קיבל הברכות דויתן לך אלקים שדרשו חז"ל בבראשית רבה (ס"ז ג') יתן לך אלקותו, היינו שיהיה השם יתברך נוכח עיניו להכיר מכל דבר שהוא המנהיג ובעל הכוחות דזהו פירוש אלקותו שיתן בכל דבר שיתן לו:

וזהו רק מצד בירור מדת האמת שלו שהוא חותמו של הקב"ה (שבת נ"ה). ועל ידי זה צורתו חקוקה בכסא הכבוד (חולין צ"א ע"ב ושאר דוכתי) ועיניו יתברך רק עליו היפך דובר שקרים דלא וגו' (תהלים ק"א ז'), כי אז נתברר שכולו אמת אפילו מה שנראה כעין שקר למראית העין בעולם הזה הוא אמת גמור, כי הוא בכור באמת ליצירה ועל ידי קנין מעשו:

ובהתלבשותו בלבוש עשו כל פעולת יעקב אבינו ע"ה שהיה הכל באמת לאמיתו היה זה התלבשות גמור בלבוש השייך לעשו, רק שאצל עשו הוא החמודות שאותם היה לובש כשמשמש את אביו (בראשית רבה ס"ה ט"ז) לרמאותו בפשיטת טלפיים כחזיר שיש לו סימן אחד הנגלה לטהרה כך עשו בנגלה ועל הלבוש היה יכול להראות עצמו טהור, ואותו לבוש כשלבשו יעקב על ידי זה הריח יצחק ריח בוגדיו כמו שאמרו בסנהדרין (ל"ז.), שמה שאצל עשו נחשב לחמודות והראות טהרה, אצל יעקב נחשב זה לבגידה ופושעי ישראל שזהו חונף וצביעות, ומצד מדת יעקב שהוא רק האמת לאמיתו כשמראה רק הלבוש נחמד הוא בוגד: ויצחק הריח גם בהם ריח טוב כי אצל יעקב דהכל אמת גם הפושעי ישראל אף על פי שחטא ישראל הוא כמו שאמרו בסנהדרין (מ"ד.). וכמו שאמרו (גיטין נ"ו). תא חזי מה בין פושעי ישראל לנביאי אומות העולם וכו' כי אצלו יש במעמקי הלב גנוז נקודת אמת:

שפת אמת וישלח תרמח

בפסוק ויאבק בו עד עלות השחר דרשו חז"ל שהעלו אבק עד כסה"כ. כי צורתו של יעקב חקוקה תחת כסא הכבוד והוא כמ"ש תתן אמת ליעקב. וחותמו של הקב"ה אמת. וזה הציור הוא ביעקב. וכל בני ישראל נמשכו אחר זה הציור כדכתיב כולם זרע אמת. אכן עוה"ז הוא עלמא דשיקרא שאין האמת יכול להתגלות בשלימות. כדאיתא במדרש אמת אמר אל יברא שכולו שקרים ומתחלת בחי' יעקב אבינו מתחת כסה"כ יש ג"כ התנגדות שלא יוכל האמת להתגלות בשלימות והוא עשו וכת דילי' כדאיתא במדרש עשו הא שוא שבראתי בעולמי. אכן בני"ב ככת התורה שנקראת אמת כמ"ש חז"ל אין אמת אלא תורה כמ"ש אמת קנה. וכי' תתן אמת לשון הוה כי בכל יום יש התגלות לבני ישראל מזה האמת בכח התורה. ובני"ב נבראו ע"ז לברר האמת בעלמא דשיקרא. וביום השבת שנקרא סהדותא שבנ"י מעידין עדות האמת על הבורא ית' לכן זוכין בו לנחלת יעקב והאכלתך נחלת יעקב שהוא מ"ש תתן אמת ליעקב שהיא מתנה. מאחר שבעוה"ז אין אמת רק ניתן במתנה ליעקב. וכמו כן בשבת קודש שאמרו מתנה טובה יש לי בבית גנוי שהוא מעין עוה"ב. לכן מתגלה בו בחי' אמת ואין אמת אלא תורה. לכן יש קריאת התורה בשבת. ולכן מתפללין בתפלת שבת וטהר לבנו לעבדך באמת. וכתוב שפת אמת תכון לעד. וכי' לשון הוה שמתחדש בכל יום כמ"ש תתן אמת והוא עדות שבני ישראל מעידין בכל יום ק"ש שהנחיל לנו יעקב אע"ה כמ"ש ז"ל שמע ישראל כו'. וגם שבת שהוא סהדותא הוא שפת אמת: